

LA MONTANYA Y MONASTIR D' ESCORNALBOU

En lo gran anfiteatre de montanyas que voltan lo Camp de Tarragona, com si micerejás lo que 'n ell succeeix, s' axeca erta y orgullosa la d' Escornalbou. Sa forma d' embut punxagut jirat cap avall, fá que mirantla de lluny dieu que 's una sentinella posada allí per espiar vostres passas, y que, trobanvos en ella, os sembli qu' esteu separats del mon per á que cap dany os pugui arriar y per gosar al mateix temps de la vista de un dels seus mes hermosos recons.

En ella tot es riallér: li serveix de peanya un munt de retallats turons ab capritxosas figuras: té demunt un cel blau y clá com lo de la costa de Sicilia. Sorpren la oposició de lo que 's veu mirant el Camp y de lo que 's trova en el derrera: ¡quant encisador es lo primer ab la verdor de mils y mils arbres que rodejan tants y tants pobles y per demunt dels cuales aguaitan innombrables masos que per totas parts blanquejan: ab la costa estesa dels alfachs del

riu Ebro, fins al Gayá, costa suau y hermosament tren-
cada pe'l cap de Salou d' ahont varen sortir las naus del
brau En Jaume el Conqueridor per fer sevas las illas Ba-
lears que com á taca en mitj del mar se veuen d' Escor-
nalbou.

De l' altre banda sembla un país molt lluny: algun poble
ficat en estreta vall regada per l' aygua dels barranxs que
baixan pe'l mitj de fermas rocas, caragolantse com las
serps cuant surten del seu amagatall: munts cendrosos
qu' encare llueixen donant testimoni dels moderns tre-
balls fets en els crossos d' ahont se varen treurer las me-
nas que donaren nom á la serra y vila de la Argentera,
y ultimadamente las ferrenyas singlas de la anomenada
serra, y la de la Llaberia y els esglayadors espadats de
la Mola que com á forsut gegant al mitj de las dues des-
vergonyidament mutnta.

Al caminar cap al monastir la imaginació 'ns fa veurer
las delicias d' eix lloch en lo temps en qu' estava covert
d' un ombrívol bosch format per vellíssimas alzinas, niu
y jardí dels mils aucells que alegravon el cor ab las sevas
cantarellas.

Pel mitj d' eixa enramada era obert el camí, lliure dels
raigs del sol al estiu y abrigat del vent al hivern: per ell
passava l' home piadós comensant á trobar la tranquil-
tat que l' seu esperit anava á cercar al lloch sagrat: en ell
gosava l' enamorat de las galas ab que la Providència va
favorir á la natura, y també qui no tenint per poder tru-
car en un hostal cuitava per arrivar allí ahont las portas
estavan sempre obertas al necessitat. Avuy hi trobareu la
sequedad dels ermots y dels brossarals d' argilagas, puig
si anys enrera alguns arbres jovens podian dar compte
de com habian sigut aquells dels que rebrrotaren, ja tam-
bé fins las arrels n' han sigut arrencadas.

Mes no 'ns entretinguem pel camí y aném pujant los
antichs esglahons que amples y baixos se feren per suavi-
sar la costa, y parem esment en lo que fou convent.

Aixecat sobre un roqueram de pedra roja esmoladora,

sembla que 's sostingui en l' ayre, puig arriva fins á las puntas de las rocas qu' avansan sobre l' terreno y en las cuales hi ha archs que de l' una á l' altre sostenen l' edifici; y ab tot y aixó, lo que no destruí la ma del home encara está tan fort com el dia 'n que 's va acabar. Y com que la pedra que 's treya per espadá lo que no ho estava y per estender lo convent cap enrera, va ser aprofitada per aixecar las murallas y parets, sembla que tot siga cosa natural y que sempre hagi format part de la montanya. Y no era modern, per cert, eix monastir: un gran arch que hi ha al demunt de la portalada (de fortalesa mes que de convent) y los trossos de la sala del *de profundis* (la he vist casi be sensera) son mostras de la fortalesa y bellesa de las construccions ditas gòticas: però tot lo demés qu' encara s' hi veu es del verdader estil románich ó bizantí. La església ab son porxo chato (avuy corral de bens), la porta ab petit forat que sembla guardat per las columnetas que te á cada banda, las finestras llargas y estretas com á grans aspitlleras, y la volta sens archs que la dividexin es de lo primitiu que l' art christiá va aixecar en nostre pais al espolsar als arabs, y ho era també l' campanar que va caure, ensorrant part de la volta de l' església.

La gent d' eix país diu que lo monastir d' Escornalbou fou avans castell de 'ls moros y que per tals varen ser fetas las parets ó murallas que avuy encare hi son: molt difícil es coneixer cosas semblants en construccions de pedra picada treta del mateix lloch, però en aqueix cas si tingüés de decidirme sobre l' dupte, mes me decantaria á negar que á consentir en lo tal supost. Respecte á la portalada y á l' església que l' vulgo creu ser obra de fortificació dels moros y mezquita respectivament, ja he dit prou porque 's pugui calcular tot lo absurdo de tal creencia.

No vull negar que hagués estat habitació dels moros, avans be crech qu' així degué ser per la posició de la montanya, verdadera avansada dels llochs ferotges que mes enrera varen ser per molts anys cau dels agarens. A part

d' algun altre dato, que 's dedueix de lo que aviat diré, ho confirma que la punxa de la muntanya ahont hi ha un replanet fet per l' home, avans de construirse la hermita dedicada á Santa Bárbara que li doná nom, se deya Zaloquía, mot derivat d' un de la llengua árabe, que vol dir lloch d' aguait, y una font que existeix á la part de sol ponent, á prop del monastir, se diu de Sarray que voldrá significar font deserta.

Deixant de banda lo contat per la tradició, casi podem assegurar que 's degué fer amo d' aqueix lloch En Ramon Berenguer quart, lo cual, ja bregant ab los muslims, ja pactant ab ells, va empossessionarse de tot lo Camp de Tarragona, de la comarca de Tortosa y de las ferotjes muntanyas de Prades y Ciuranas, y ho debia compendre en la donació que d' eixas va fer á Arnau de Castellvell¹, ja que en la ficsació dels emprius del terme de Ciurana (feta en lo any 1172²) s' anomenan com estant adins d' ells els llochs de Pradell y Coll de Jou y en general lo *castell d' Escornalbou* y son terme³ y en la donació que aviat referiré hi prengué part dit Arnau.

Per lo que toca á ficsar l' època del comensament del domini dels Arcabisbes y de la fundació del convent, ja puch parlar apoyat en antecedents, certs y particulars al punt de que tracto, puig gracies á la bondat del Notari de la vila de Riudecanyas, senyor Rovira, he pogut llegir el testimoni de la carta de concessió, ja qu' aqueixa guardada avans en el convent va ser cremada, robada ó estripada: el testimoni es tret á favor de un dels passats del referit notari, que eran amos de l' Escribanía de la Baronía d' Escornalbou y tenian arxiu en lo monastir.

Dita donació estesa en llatí en la ciutat de Huesca á

¹ Arnaldus de Castroveteri.

² Bofarull.—*Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*, tom VIII, pág. 48.

³ Et hoc totum cum castro de Cornu Bovis et terminis suis est et fuit de termino Ciurane.

8 de Maig de l' any 1168 està otorgada per Alfons, Rey d' Aragó, Compte de Barcelona y Marqués de Provenza, y pel ja nomenat Arnau de Castellvell com á donatari del terme de Ciurana y per lo tant, segons he dit d' Escornalbou. Va dirigida á Joan de Sant Baldiri, com á Prior escollit pel Arcabisebe de Tarragona, (qu' ho era En Huch de Cervelló que va tenir un fi tan terrible) ab qui sembla que havian tractat la donació, y diuhen que li entreguen lo lloch d' *Schornalbous* en franch alou, ab totes las terras, aiguas, pasturas, etc., per restaurarlo ¹ millorarlo y poblarlo, fer un' església y casa de religiosos per l' honra de Deu y del Beato Sant Miquel y prech y de las ànimes; fortificantlo per aculliment y defensa dels habitants d' eixas terras; jutjant y castigant segons las lleys, usos y costums de la ciutat de Tarragona als que habitesin dins del districte compres en los emprius que 's ficsan y que, prenen després el nom de Baronía, fou format pels pobles y termes de la vila de Riudecanyas (cap de Baronía) y 'ls llochs (avuy, fora 'l derré, també vilas) de Duas-ayguas, Argentera, Pradell, Torra de Font Aubella, Coll de Jou, Vilanova d' Escornalbou, Arbosset, y masos de la Trilla y Munter ú Olivera. Jutjava 'l Batlle general de la Baronía y en apel-lació el tribunal de l' Arcabisbe y no lluny del monastir, cap á la banda de Riudecanyas, hi ha un collet que anomenan de las forcas, perque al dalt hi havia lo tal aparato de càstich del cual encare 's veuen ruinas dels pilans.

Lo monastir d' Escornalbou fou habitat mes de quatre centurias pels canonjes de la regla de Sant Agustí y alguns d' ells varen sortirne per ser Arcabisbes de Valencia, Bisbes de Barcelona, Tortosa y altres dignitats principals de l' església. En lo any 1580, no habent ja mes que un canonje, s' hi varen establir els pares Recolets, sent notable un protestá que al pendrer possesió, varen estendrer els procers dels pobles del terme d' Escornalbou á fi de

¹ ;Proba aixó que ja havia esfat edificat?

que sels conservessin las franquicias que 'ls Arcabisbes y Priors, expresa ó tacitament, los hi habian concedit. En lo any de 1686 varen establirse allí 'ls missioners apostolichs de l' habit de Sant Francesch.

Quan la crema dels convents los pobles vehins respectaren lo monastir y nombraren guardians per procurar que no rebés cap mal. Mes per por de que pogués servir de fortificació als que llavors estavan aixecats en armas, Se va manar que 's destruís: las barrinadas fentse sentir de molts horas lluny varen aixecar las pedras en l' ayre, fent trossos los archs, esculturas y molts objectes que avuy tindriam en gran apreci, quedant lo que ab un tres y no res podia ser un fort molt respetable.

Encare aqueix lloc pot ser visitat ab calma, perque 'l primer comprador (un anglés) vá fer habitacions, arreglá algunes cisternas, puig totas estavan enrunadas, y apariá las fonts vehinas qu' estavan rublertas. Al estiu hi gosareu d' una fresca deliciosa, podreu recorrer el pas-seitg que tomba la montanya, trobant aquí una cova, allí una font d' aygua que dona vida, mes enllá unes rocas que fan feresa y qu' ensenyan los rastres del llamp; y pujant al dalt, despres de trepitjar una verda y toba catifa adornada de floretas, os perdreu pel mitx dels grevols, ar-bossés y altres arbustos sempreverts y tendres pel suavissim plovisqueix que s' escapa de la boyra que avegadas corona la montanya.

Ab aixó he sortit be ó malament del fanch en que 'm vaig ficar al escoltar los prechs dels senyors directors d' eixa apreciable revista y ferlos la prometensa d' enviar alguns borralls per la sua publicació: perdonin del enfado 'ls lectors, ja que no soch literat ni may he estampat res escrit en la llengua catalana.

25 d' Octubre de 1877.

G. M. DE B. Y M.

COMPLANTS

DE LA PRESA DE CONTESTINOBLE

(EXTRET DE UN CÓDICE DE LA BIBLIOTECA DE SAN JOAN)

P^LORS, plants, senglots e gemes de congoya
me rompen tot, e no men merevell,
per lo cruel e dolorós novell
don me complanh, ab fort mortal angoya
e durs suspirs del cor van arencant,
quant hoy dir presa Contestinoble
es pell gran turch, e dissipat lo poble,
prínceps, barons, son venuts al encant....
—Oh, Contestí, regent l' emperiall
ciutat, on sou? digueume la manera
com la fundás, ne perque en frontera
de tants infells la posás per portall?
Tantost respon: en temps de Sent Silvestre,
emperador de Roma proposat
fuy, mas infell e per ell batejat,
al qual donf limperi meu terrestre.
—Lexant adonchs á ell la ciutat mestra,
ell senyoriu qu' avia en ponent,
ffuy promegut fundar en Orient
un loch molt fort, com portall e finestra
per defensar tots los fells cristians
dells cruelhs turcs, per empatxar l'antrada
que tots temps han d' Europa envejada,

ells tartarins, e molts altres pagáns.

—Darí, príncep que fou dells persians,
rey poderós, no poch fer lo passatge
de ElisPont, ne crosdre lo salvatge
lo soldá menys, senyor dels Sorianos,
nell Taborlá, ab tota Tartraria
passar no poch, contrastant Manuell
senyor dels grechs, ab naus contra Tifell,
lo qual aprés destroní la Serfa.

—O príncep sant, perque, donchs, permetia
Dèu destruir una semblant ciutat,
pus era mur della cristiandat,
ab tant perill com està vuy en dia
per pocha fe e menys devoció
qui en ells es, e la gran malvolença
que l's prínceps han, car requesta de Valençà
callauen tots per lur divisió...

—Dos anys stech Contestí sitiada
per los cruelhs, de la creu enemichs,
tots al entorn, com á leons iníchs,
e ab ginyhs trabuchs forment bomberdeyada;
mes á la ffí permés Nostre Senyor
que ab gran poder de fletxes é bombardes
e de bossoms, ab moltes spinguardes,
entraren dins ab grans crits é furor.

—No contestant quel noble emperador
molt animós, ab sa cavallería
los resistís, dient que més valia
morir per Dèu, que viure ab desonor;
pero los cans, clamant lo fals profeta
lur Bafumet, garragaren tent fort
ab tanta gent, que 'ls portaren á mort
com leons forts, fent la guerra streta...
Aconortar nom' puig del gran obratge,
qui als altars puyaven á livant
e lurs sutzures pudentes depositant,
feyen d' aquells, als cavalls habitatges;
los calzers puys omplien de viltats,
dels temples sants é dels altres sacraris
treyen l' argent, e dels reliquiaris
los ossos dins, foren als cans donats.

—De singulars reliquies dotats
los sagrats locs, foren sens dir mensonja
un dels tres claus e tota la sponja
ab tres canons de la canya iustats,

ell xipellet que al cap reposaren
al bon Jesus, de jonchs maríns texit,
e lo bastó, ab lo qual fou ferit
quant genollat la fás li envelaren.

—Del pilar mig en lo qual l'assotaren,
el ferro agut qui 'l costat li entrá,
el vestiment de porpra que portá,
e dels cabels del cap que li pelaren,
e d'instruments de gran devoció,
del sacra cors de J. C. los savassos
trobaren molts, e pel'sanch sos padassos
lançaren tots per gran derisió...

—O Pare Sant, cosa es molt vergonyosa
als que de Crist porten lo gran senyal,
que incircusíss canás orientall
sia entrat en ciutat tant famosa;
mas sino fos entre 'ls prínceps divís,
no fora ell stat de tant coratge
ne s'animés gosar fer lo passatge
qui (vers?) ciutat tal, mayor de París.

—O Sant Pastor, pus podéu paradís
tencar ó obrir, no haureu maior força
ffer navegar á puya é orça?
cert, si haveu, segons lo meu avís.
Pus, donchs, entrat sou en la vostra barcha,
reys, comptes, duchs, feulos passificar,
car ferm havets de poder forçar,
pus del mon sou universal monarcha...

O emperador, pus Dèu ha comanada
dels Alamanyss á vos, tant potent gent,
anats, anats, socorrets prestament
contra 'ls infels, ab vostra cavalcada
d'omens forts, e ben encavalchats,
perque teniu contrals' turchs la frontera;
metets avant vostre noble bandera,
no dupteu gens torres, murs ne vallats.

O Polosgrans, (polonyans?) pus stats ben armats
e sou sperts en lo fet de la guerra
e molt robusts, e pus forts que lo ferra
siau tots prests e ben apparellats.

O cavallers del orde de la Prusa,
qui docents mil vos podeu aiustar,
ab lo blanch Rós (Rus) unitvos, per anar
contra los turchs, de la secta confusa.

—O Rey dels Franchs, al qual Dèu ha infusa

granea tal, que de moros, guanyats
regnes e lochs, ells n' ha foragitats
los persians, metets vos á l' enclusa.
O potent duch, en guerra animós,
intitulat lo gran duch de Burgonya,
no defalgats en la tant gran besonya,
contra l's infels vage y vostre socors.

—O valent rey de Ponent, copiós
de molta gent e de terra castella,
si be estáu lluny, no tanquets la orella;
socorrets prest, com príncep virtuós.
O reys ardis, Portogall e Navarra,
qui sots poblats en l' estrém d' occident,
pus los vassalls vostros han ardiment
com guerrers bons, passau ab ells la barra.

—O rey Englés, meys vos preu (ne?) qun agarra
vostro poder, ne l' art de guerrejar,
si 'n tals affers vos voleu scusar
contra l's infells, menys valents que Taffarra?
O dels Scots, rey valent e molt fort,
ab vostras naus feu aquest Sant passatge;
non 'spérets haver altre missatge
car no podeu haver milor deport.

—O triumfant, pus agues bona sort,
rey d' Aragó, empendre tal regisme
com Napolls es, á Contestí prohisme,
si no y anats, haurets ne gran sort;
car jamay fo príncep en esta terra
tant fort e potent, rey tant victoriós,
tant valent, prous, de fama gloriós
per tot lo mon, á má dreta e 'squerra.

—O potent rey en França n' Angleterra,
may fo rey vist que de ciutats questells,
ab força tall subjugás los rebels,
rompent les hosts ab tota lur deferra.

Adonchs, vulau, molt magnífich senyor,
ab vostre stol de naus e de gualeres,
personal trevessar les costeres
per adquirir premi gran ab honor.

—O noble duch de Milá, desonor
vos será gran ab totes les Comunes,
e nous penséu que jasquats negunes
del romanir, pus gent son de valor.
Unitvos tots, e fets treva segura,
e ab cavals, ab fustes per la mar

desempetxats e siau prests d' anar,
e dará us Dèu á tots bona ventura.
—O de tresaur rique gent, ab mesura,
Venessians, per star en segur
tots vostres lochs del golf, res vos atur
d' esser primers á la desconfitura.
Molt vos hi vá, perque sou prop vehins
á totes parts, á mitjorn, tremontana,
ponent, levant, de la vil gent pagana,
de cor pus alts quel 's àngels cherubins.
—O subtils molt, e stuts Florentins,
qui en partits sou gent aventetjosa,
pus vos mostrats axí volenterosa,
exits avant, e buydau los florins.
Vos qui prenets de tot Orbe pastura
e subvenits als cruelhs fills de Guar
are es lo temps que 'n podets smenar,
e gitarets en Pera de Pertusa.
—O germans cars, de Dèu per amor pura,
hóy e rancor e mala voluntat
fforagitats, e amau charitat
car fills sou seus adoptius per natura.
Confessau's tots ab gran contrició:
aníts allá ab bona confiansa,
que 'l Pare Sant vos done perdonansa
ab plenitud, sense disminució.
—O germans cars, ab gran devoció
prenets creu de la Santa Creuada
que 'l Sant Pastor vos ha ja atorgada,
e guayarets tant singular perdó,
batalant fort contra aquella canalla,
vindicatius de la sanch dels Troyans,
e confiant de Dèu ab los seus Sants,
molt pus leugés los sotsmetreu que palla.

TORNADA

Mare de Dèu, que portats la gran falla
de clara lum, tots dins ab junctes mans
vos supplicám que los fells navigants
vullats Guiar, car vos sou lur muralla.

Per còpia.—J. PUIGGARÍ.

NOTA.—La presa de Constantinopla fou l' any 1453, per consegüent las anteriors cobblas dataran del mateix decenni, ó acàs del mateix any.

ALGUNS

AFERS DE FAMILIA

CARÁCTER Y DRET CATALANS

SCOLTI don Paciá: ahí, per rahó d' un casament, nos reunírem ab D. Ivo Juvenci Zarza de Garrapate, y disputárem á causa d' algunes diferencias de nostre Dret municipal en comparació ab lo castellá, y d' aquí s' seguí cuestionant sobre l' carácter catalá. Desitjaría que vosté, que tant amant es de nostra terra y que acostuma á llegir quant ab ella está relacionat, se servís dirme son parer sobre eixos dos punts.

PACIÁ: Crech que l' carácter catalá comensaria á formars' de resultas de la lluyta de l' home ab son terreny montuós, aspre y pedregós, en que Déu volgué colocarlo. Havent de treballar y cultivarlo ab molt afany pera cullir algun fruyt, á despit de gebras, neus, inundacions unas vegadas, y en altras, de calors y sequedats, s' acostumaria á molta feyna y pocas rahons: aixís, fets y no paraulas es sa divisa. Per aixó s' diferencia tant del natural d' altre país que sia molt fétil, en que ab menys cultiu, la gent té més pera contar. L' aplicació del catalá al treball en tots

rams, y la consegüent mira de tráurern' fruyt lo fa estalvant, perque sab quant costa guanyar algun diner: es surrut, mes no metalisat ni materialisat, perque ensenyantli continuament la religió l' exercisi de la Caritat y'sas fecundíssimas conseqüencias, té amor al próxim, y en cas de necessitat d' est, l' auxilia, més que siga reganyant; que 'l regany está en la boca y no en lo cor. D' aquí, sens dubte, vé la tant vigorosa cóm preciosa concisió del idioma catalá, y tal volta 'l sistema patriarcal en que 's fundaren sos Usatges, comensats en l' any 1068, época molt més antigua que la de la Llegislació vigent en la major part d' Espanya.

Del principi de mos estudis se 'm mogué la curiositat, encara que sia d' un llech, d' examinar las diferencies que separan abduas llegalacions, y estudiar sos fonaments. Comparant la civil de la major part de provincias d' Espanya ab la fóral de Catalunya, trobo que las principals discordancias son: 1.ª La societat legal entre 'ls cónyuges. 2.ª Dot, creix y tenuta. 3.ª Testamentifacció, y 4.ª Llegítima.

La lley del *Fuero Real* en 24 de juny del any 1255, ara vigent, segons la Novíssima Recopilació, estableix entre 'l marit y sa muller desde la celebració del matrimoni fins á sa disolució, una societat en virtut de la qual totas las ganancias son partidoras per mitat entre 'ls dos cónyuges. No es així en Catalunya: sols en lo Camp de Tarragona s' usa l' aculliment á compras y milloras: més tal aculliment ó societat solsament se fa en virtut d' estipulació entre 'ls contrahents; per tant s' omiteix si no la volen.

En quant al dot, qu' es la porció de bens que la muller aporta á son marit, en Catalunya es libre fixar son import; en lo restant d' Espanya la lley lo tassa á proporció del patrimoni.

Se diu creix á la cantitat que 'l que va á ser marit senyala á sa muller en premi de la virginitat ab que se li entrega: tampoch está prefixada per la Lley catalana la proporció, con ho está en la de las arras en la Llegislació

castellana, ni aquellas tenen tampoch l' honrosa causa del creix.

Tenua es la possessió y l' usdefruyt que la lley concedeix á la viuda de tots los bens del seu marit si aquest rebé 'l dot, fins que 'l dot li es retornat. Verament la Lley catalana institueix la tenuta: mes avants de criticar tal ordinació, mereix estudiarla imparcialment. Se troba exorbitant qu' una viuda per son dot, que rebé 'l marit, tal volta en cantitat exigüa, possehesqui tot lo patrimoni marital, que proporcionalment pot ser de molt import; mes s' ha d' aténdrer á que en la mà del hereu está la facultat d' acabar la tenuta restituint á la viuda son dot. Se deduixeix, donchs, que 'l legislador volgué tant sols protegir á la dona de manera que, ó gosés de son dot, ó de tots los bens de son marit: aixís resulta ser la tenuta una prevenció precària subjecta á la voluntat de la persona á qui sia gravosa.

Es la testamentifacció lo dret de la persona de disposar de sos bens pera després de sa mort. Segons la Llegislació castellana, 'ls bens pertanyen als fills y fillas tant sols per serho: 'l pare y la mare únicament poden disposar d' una petita part del seu patrimoni, y encara pera millorar á sos fills ó fillas. Mes la llibertat de testar es tant justa, natural y falaguera, com repugnant y odiosa sa privació, que pot influir en desmoralizar la familia. Lo sistema catalá solsament imposa al pare y á la mare la obligació de deixar una quarta part de sos bens divididora entre tots sos fills y fillas: y per aixó 's diu llegítima: de tot lo demés cada hú pot disposar librement.

Donchs la llegítima que 's salva als fills y fillas, y en son defecte als ascendents, si algú d' eixos sobreviu al testador, es l' única traba que marca la lley pera impedir un olvit é injusticia en lo cas extrém y rara volta vist, de no obrar l' amor paternal sa acostumada influencia.

Ab las tres quartas parts restants á la libre disposició de la persona testadora, pot esta recompensar á qui cumplíxi millor de las què la rodejan, sia ó no parent. Si 'l

que ho es no falta á lo que deu al próxim, ni al major afecte á que l' obliga 'l parentiu; la persona testadora pot premiarlo ab un llegat ó ab l' heretament: aixís com en cas contrari, pot castigarlo ab la disminució, senyalantli la mera porció llegítima, si la lley ho exigeix, ó si no hi té dret, pot excluirlo.

En lo restant d' Espanya, essent los fills y fillas legalment hereus forzosos; se pot temer que 'l egoisme 'ls infundesqui indiferencia respecte de sos progenitors, fins al extrém de mirarlos com á destorbs pesats, inútils y gravosos, y considerar millor com més curta sia sa duració.

També es de notar que en quant als cónyugues, així com en la major part d' Espanya, ab la societat conyugal cascú té segura la meytat de las ganancias, sia la que vulla sa conducta, los Usatjes de Catalunya no parlan d' eixa relació matrimonial. Tal silenci fa cavilar: si als fills, sols per serho, 'ls mateixos Usatjes defereixen part dels bens; ¿perqué no 'n designan altra part als progenitors? ¿Hi hauria fills sens haverhi pare? ¿N' hi hauria sens mare? Donchs, al prompte no 's compren la rahó per la que 'l legislador no concedeix també al cónyuge sobrevivent una participació en los bens del premort. Empero, sembla que tal fou la prudència del savi legislador, que entre sí diria: «callant, deixo á la persona testadora en plena llibertat, puig que no puch saber quina serà la conducta, envers d' ella qu' haurá observat sa companya. Segons sia bona ó mala, podrà recompensarla ó privarla de participació dels bens, no deixantli cantitat alguna: no vull imposar á la persona testadora una obligació que, en son cas, li resulti odiosa, ni donar á la sobrevivent un dret inmerescut.»

Per tant, al méu curt modo de véurer, resulta que en general, lo Dret civil comú fixa 'ls drets y las obligacions sens aténdrer á la manera d' obrar del individuo afavorit: y 'l Dret civil de Catalunya deixa á cada persona la facultat de recompensar ó no, á las ab qui está relacionada, segons son comportament. Quí, á més de sa deguda pro-

bitat, per sos extensos coneixements jurídichs sia competent, podrà decidir entre 'ls dos sistemes.

En quant á la *unitat* absoluta del Dret civil que 's preten ab tant empenyo establir en tota Espanya; espero se 'm dissimuli dir lo méu insignificant parer. La trobo oposta perpendicularment al sistema que Dèu se digná aplicar a la formació del mon, que si bé s' hi veu un pensament dominant, emperò dins de la unitat hi há tota la varietat que necessitan las qualitats especials de cada sér. Donchs baix aquest concepte, tal volta 's podria admétrer la base de que 'ls principis fundamentals de la justicia fossen, com no poden deixar de ser iguals en tota Espanya; mes las lleys relatives á las costums características de cada província fossen las que son respectiu natural geni reclama. Si las de Catalunya, que en lo sigle xi produhiran sos tan famosos com prudents Usatges, se fundaren en l' amor á la familia, de modo que inseguint lo sistema patriarcal, lo cap d' ella tinga la llibertat y 'ls medis de premiar y de castigar á cada hú de sos individuos segons sa conducta, y fins quiscú d' eixos té facultat per aplicar aquest sistema al disposar de sos bens; no hi há rahó alguna per abolirlo, quant es un gran medi, sino 'l millor de moralisació: y tanta més necessitat hi há de conservarlo y de protegirlo, y tal volta d' esténdre 'l per altras comarcas, en quant los vents del Est y del Nort, ara molt influyents aquí, per nostra desgracia, bufan y braman com l' huracá, per arrencar d' arrel ó abolir creencias, familias, pobles, provincias y nacions, pera la general unificació, y fer que tota persona sia exactament igual á l' altra, com si totas fossen fetas ab un mateix motlló, y tot se reduhís á la sola materia. No hi fa pas res qu' eix afany sia impossible, si l' Éolo consegueix aprofitarsen, més que s' arruini 'l género humá. Pot ser ab la total ruina 's creuhen que 'ls que després vinguessen farian la felicitat dels qu' haurian desaparegut, y ells podrian seguirla!

Mes deixant estar tal barbaritat, si las lleys d' alguna

provincia facilitessin per una part la peresa, y per altra la indiferencia així respecte dels iguals com dels majors de la familia, pot ser no fora cap disbarat procurar que s' hi adaptés lo sistema patriarcal pera sa millora. Ja que la experientia demostra cada dia que l' principal estímul humá es la codicia; crech qu' es just obligar á la codicia á que pera satisfièrse, cumpleixi avans ab la Caritat y la Justicia; y si hi falta, ab privació de bens castigarla. Es cert qu' en lo llinatje humá lluytan sempre dos principis: l' un just, de bona fé, busca lo millor y sols lo trova en la lley divina; empero l' altre, malvat, perque 's funda en contravenirla, çó es lo pervers egoisme, procura introduir pensaments tant falsos com enlluernadors, pera que la gent que no discorra gayre accepti y fassi lo qu' es falaguer á sas passions, y per consegüent no vullan seguir á la virtut que las reprimeix. Per aixó, tractantse de lleislar, sempre 's veuhen dos inclinacions opostas: la una á moralisar, l' altra á relaxar, y d' aquí aqueix contínuo fer y desfer.

Distingeix als temps presents
Y fa en ciencia molt petits
sempre ser constituyents,
may estar constituhits.

Per altra part, avans d' acabar, en quant al nostre carácter, deixeume donar un consell, ó al menys pregar que l' catalá, sens pérdrer may sa viril franquesa, rebaixi un tant sa asperesa, y usi d' un poch més de afabilitat. Prescindint de las capitals, en que la multitud y varietat d' estrangers d'esfiguran lo geni local; en las otras poblacions, y en rahó á sa major distancia d' aquellas, uns á altres la gent se tractan bruscament: sobre tot los naturals als forasters. Eixa costum repugna á la verdadera civilisació, qu' es la conseqüència llegítima de la caritat, es á dir; la obligació de tota persona de guardar á tot' altra la atenció y consideració que cascuna 's mereix.

Per lliurarse, donchs, de la marca de feréstech, ó pitjor calificació; convé tractar á tots ab un bon agrado. La afabilitat prova la bondat del cor, sens perjudicar per aixó á la veritat, ni á la recitud, ni á la fortalesa de carácter. Ja diu l' adagi: «La bonas paraulas fan menjar als malalts.» Donchs, fins per lo propi interés de cada població convé atendrer á que, segons son modo de tractar al foraster ó al estranger, es ó no'l benefici d' ella; puig ó hi acut ó 'n fuig: y es cert que 'l viatjant va deixant un regueró de diner, per tot ahont passa: tant se justifica que l' obrar bé sempre es recompensat.

En fí, així respecte á las diferencias entre 'ls drets, com en quant al nostre carácter he dit lo méu senzill parer: los que gosan de la verdadera competencia poden judicar ab tot acert, y si volen fassen la caritat d' esmenar los meus errors. Quí més hi sab, que més hi diga.

Aixís acabá sas rahons D. Paciá.

Vostés opinarán com millor los aparega.

JOAQUIM DE NEGRE Y CASES.

LA FESTA MAJOR¹

I

Nos trovém al mes de Setembre; ja han passat aquellas calorcs fortas que son los únichs inconvenients que molts trovan á l'estiu. Desde casa m' escriuen que hi puji, que la festa s'acosta; que 'ls raims ja han madurat y la cullita s' presenta be; qu' encara quedan pressechs ben assahonats y finalment que hi puji que m' esperan. Ab prou ganas que un hom ja té d'*anar allí dalt*, veyam qui es lo que resisteix als amorosos prechs de la familia, quan hi afegeixen, Dèu me valga, que la cullita es bona, que hi ha molta fruya, y qu' esperan que hi anem?

Qui s' espera s' desespera, y jo no vull may que per mí ningú s' impacienti. Ja so al carril, ja há xiulat y fuig;

¹ Trevall premiat ab lo quadro al oli ofert per D. Jaume Pahissa en lo certámen celebrat per la Redacció del *Eco de Sans* en 24 Agost de 1877.

ja 's para, xiula y torna á pararsé y aquesta feyna la repeteix algunas vegadas, y, ja hi som. Vostés dirán: «¡Carat qu' ha cuytat! Lo carril ja se sab, homes: ¿de qué s' admiran ara?

Lo cotxe que 'ns durá al poble espera fora la tanca del carril. Tothom corre per pendrer lloch y 's trepitjan y s' empenyen per ficarse dins. Un cop hi son, llavors comensan las queixas.—«Ep Perico, ¿mira que ja no hi cap ningú mes! cridan los que ja seuhen.—¿Peret, ves hont m' has dit qu' m' colocarias? li preguntan diferents á la vegada.—Tot s' arreglará, contesta en Peret qu' es un xich mes alegre qu' uns cascabells: Vosté á la devantera, tu puja dalt. Vos, Padrina, fiqueuse aquí dins.—Jo? exclama una velleta, aquí? qu' estás bòrratxo!—Vaja dona, moveuse qu' hi teniu de cabre.—Miri, cotxero, crida una senyoreta desde dins, jo no 'm puch bellugar!—Be dona, ¡vàlgam la Mare de Déu! ja 's bellugará demá al envelat, no 'n passi ansia que aquest any tenim 'ls Muxins.—O sí! replica la mateixa veuheta, qu' es de broma vosté; mentrestant...—Schist! deixim fer á mí; no se amoini; y girantse á la vella, ab aquells crits que solen fer los cotxeros li diu:—Vaja, Padrina, ¿qué fem? ¿qué voleu que m' agafi dolor? que no 'u veyeu qu' es mullat aquí terra?..—O, tu ja ho dius, pero si aquesta senyoreta no 's fa enllá...—Sí, dona, sí que 'n teniu de rahó; apa, una miqueta cada hu ningú se 'n sent.—¡Ay, ay! que no 'u veus que no 'm puch seurer?—Poch á poch; vaja que no vull sentir á ningú, y en dos cops de tralla som al poble. ¿Qué vol dir vosté? á ne 'n Peret deixil anar; quan jo li dich una cosa... Miri, que s' acluqui d' ulls una estoneta y 's trovará al poble qu' encara no haurá tingut temps d' obrirlos.

—Ollá *pintada!* *galana, galana, au, au!* ¿Qué 'ls deya jo? ¡si ni toquem á terra! ¡Ola, ola, *Primorosa!* Y en Peret mitj assentat á la devantera ab semblants crits y fent petar las xurriacas va atiant los caballs que al correr aixecan una polsaguera que no 'us deixa veurer res y á me-

sura que 'ls caballs s' enardeixen ell crida mes y també s' entussiasma y ab alegre semblant se gira als de l' *interior* y 'ls hi diu. ¿Quí ho ha dit que no correrian; si axó no son cavalls: que son centellas ab camas.

Jo desde mon siti procuro distingir lo paissatje, y vaig saludant aquells arbres, aquells marges que á cada revolt del cotxe ó al devallar una costa se 'ns presentan á la vista com' amichs faels que 'ns coneixen de petits, que 'ns han vist creixer y 'ns veurán (si Dèu ho vol) enveillir, y que si á voltas 'ls hi hem dirigit no mes que una mirada distreta ó indiferent, després lluny de la terra, han vingut amorosos á dibuixarse en l' enteniment quan sofriam mal d' anyoransa.

Ja desde lluny se senten las campanas que tocan á festa y 'l cor s' alegra al sentir aquells sons coneigits; avansem mes, y distingeixo lo campanar. Per fora 'l poble trovém la quixalla que corra darrera 'l cotxe per sentarse al pujador; travessem lo carrer gran, y 'ls vehins surten á las portas per guaytarnos; los fadrins del sastre, encare que molt enfeinats també s' distrauen una estona y alsan lo cap al sentir los picarols; entrem á la plassa, y allí 'ls enveladors issan las entenas ab banderolas; lo *sereno* de mitj *uniforme* fa apartar la canalleta que juga dins lo envelat. Arivem á posada y desseguida apuntalan una escala al cotxe y comensa á baixar gent y á caure farSELLS; jo 'm despedeixo dels companys de viatje y me 'n vaig cap á casa saludant á tothom perque tothom m' es coneugut.

II

La pobre mare que ja es velleta, s' enterneix al veurem arrivar després d' un any d' ausencia; lo Pare fa 'l distret quan li prench la mà per besarla, y 'm pregunta coses indiferents per desvaneixer las llàgrimas que li humitejan

los ulls. La jove ab sa criatura de mamella surt á saludarme; y 'ls petitets me rodejan y m' estiran dels faldons ó m' agafan per las camas y molt alegroys cridan tots á l' hora ab lo cap alsat y boy mirantme: es l' oncle, es l' oncle Jo 'ls also un per un, 'ls petonejo conmogut, y casi be m' escapan las llàgrimas al veure l' alegria que produeix m' arrivada.

Aqueix es pera mí lo ditxós comensament de la festa, y ben segur que no sento altre goig mes pur ni mes amable cap mes dia. Despres entra l' hereu que ve de donar una mirada als travalladors que ocupa en las nostras terras. ¡Si 'l vegesseu quin pillardás es! ¡qué guapo y ben plantat! ¡com se sembla al pare, y que be representa la seva autoritat! Jo so 'l seu fillol, y sento que m' estima com á pare y padrí ademés d' estimarme com á germá. Axins que 'm veu m' abrassa carinyosament, y com la mare, desseguit pensa qu' he de berenar ó fer beguda.

Lo que resta de tarde 'm passa sens saber com anant d' un cap al altre del poble recullint per tot arreu amistosos saludos, galanas ofrenas de las noyas que totas volen que fassi beguda, ó dels jayos que també 'm convidan, y cagolant un cigarro 'm parlan de la cullita, del catastro, dels mals temps que 's passan, y de casa en casa en entretinguda conversa 'm passa 'l temps fins qu' es hora d' anar á retiro.

III

L' endemá es lo dia de la festa; de bon matí ja 's veuen pels llindars de las portas los homes boy mudats ab camisa blanca y calsas de vellut nou fumant cigarros y sens sapiguer que fer esperan l' hora d' anar á missa major. Envers las deu ja se sent la cobla que va á la casa del Comú per accompanyar l' Ajuntament, y arrivada l' hora, surten en professó per dirigirse á l' església accompanyant

al Rector, Predicador y Vicari, precedits de l' Agutzi de la cobla y ball de bastons 'ls quals ab sas blusas y calsets blanxs, sos calsons guarnits ab cascabels, y 'l barret *pastoril* ab ploma blava, saltan y ballan fent jochs y pantominas que accompanyan giravoltant y donantse cops pel costat y pel devant, per sobre 'l cap, ó retopantse ab singular destresa per sota las camas, entretenint ab aquesta maniobra á la quixalla que 'ls segueix y no 'ls deixa fins á l' església. En esta se celebra un ofici ab música y prédica; hi ha gran encesa, y es cosa de veurer l' altar resplendent de llum, los celebrants ab sas casullas riquísimas y 'l temple ple de gom á gom ab la gent del poble y forasters, tots mudats ab sos mellors trajes, ab sas mantellinas blancas las donas, presentant lo tot variat cop de vista y de matisos.

Y al sortir d' aquesta funció tan solemne, trovar á casa la taula parada pera tants de forasters com venen á honrarnos y á aumentar la bullicia y la satisfacció del dinar per escelencia preparat ab la mellor biram de la cria, ab crestó, cunills, y rostit de tres maneras. Pressecls grossos, vi blanch y del ranci y del mes bó de la cullita, y peras y rahims tot de casa guardat pel dia de festa major.

A mitja tarde, hi há balladas á plassa: l' orquesta s' improvisa allí mateix; com los músichs tot lo que tocan ja ho saben de memoria, no més necessitan banchs per séurer, y 'ls fadrins comensan á ballar rams que regalan á las noyas que, generalment, com més macas son, més ne ballan, y com més rumbosos ells, tants més ne fan ballar.

IV

L' envelat ja está á punt; las aranyas encesas y la cobla afina 'ls instruments produhínt una confusió de tons estranya, cambiantse desseguida, al picar lo director ab l'

arquet sobre la llauna, en un armoniós acort ab que comensa la sinfonía. Las noyas de brasset ab los seus balladors, comensan á passejar per lo saló, lluhint sos vestits estrenats en aquesta festa. L' orquesta marca 'ls primers compassos del wals y casi tots á l' hora 's posan á giravoltar. Entra la part *picada* dels flautins, y es cosa bonica véurer aquella animació, aquella bellugadissa, aquells círcols ràpits que donan las parellas; sos vestits onejant y descobrint uns peus calsats ab botinas de seda y unas enaguas blanca com la neu. Los fadrins ab lo barret tirat al clatell van dihent falaguerías á la voreta de la orella de sas balladoras, que tot fa riurer quan se parla del amor! Alguns per assó ballan sérios y acompañats com figures d' orga, y no diuhen res ni 's miran á ningú, y encara que sembla que ballin per obligació, també 's diverteixen á sa manera.

Jo ja tinch balladora, y no es perque balli ab mí, ni perqué la passió m' ho fassi dir, pero es la noya més maca del envelat. Alta, primeta, 'ls seus ulls miran los meus sens que tinga d' alsar lo cap. De sa cara tot es bonich; los ulls, la boca y 'l color que té en sas galtas. Si digués que va lleugera com una ploma ja fora ben dit y no diria una cosa per un' altre; mes la séva gracia, la séva finura per ballar, aixó no 's compara ab res; perqué no hi há plomas ni plometas que hi valguin. Jo crech que 'ls músichs no me la deixavan de vista perque 'ls hi portava millor lo compás ella que no 'l mestre. Vull dir; perque si miravan per algun' altre intenció... ¡qué n' anaven d' errats, *pobre gent!*...

Jo no més me cuidava de dirli cosetas bonicas al cau de la orella: de res me creya, la dolenta! Me mirava, reya, girava 'l capet y 'ls tirabuixons me feyan pessigollas á la cara! ¡Aqueixas noyas macas, sembla un càstich! May vos escoltan ab serietat; en cambi las que no ho son,— no voldria oféndre'ls—mes me pareix que son més propensas á la sensibilitat, y escoltan tant atentas, tant sumisas, qu' un que tingui mica d' esperiencia, ja no 'ls diu res

perque troba que s'enterneixen desseguida y la broma pert son carácter de tal.

Alguns hereus, encara no para'l ball, ja me la volen comprometre; jo desde lluny me 'ls miro, y encara no s'han apartat m' hi acosto y ab semblant compungit, li pregunto:

—Escolti, ¿s' pot sapiguer si haig de patir molt aqueix vespre?

—¡Ay, ay! me fa ella mitj-rient, ¿y aixó, que no's troba bé?

—Ja veurá, li contesto; segons y conforme: si vosté vol, está clar qu' estaré bo; mes si 'm fa la desdenyosa, ¡pobret de mí! tindré una angunieta y un rosech aquí en lo cor, com si 'm fessin obras dins del pit.

—¡Ah, já, já! ¡Ja's coneix qu' es de Barcelona! ¡qué 'n té de palica!

—No, no, li responch jo ab los ulls baixos y molt lentament; mirí 'm té de dir quants balls vol ballar ab mí, ó sino me 'n vaig á passarme la pena en algun reconet que ningú 'm vegi.

—¿Tant trist estará? ¡Ja 'n fa cara!

—Vaja, bona minyona, ¿qué 'ls ballarém tots? Cuyti, digui, qu' estich ab ánsia.

—Tots? No, no; que ja n' hi compromés uns quants.

—Y 'ls que quedan?

—¡Ah! 'ls que quedan... y ab una mirada que si un está trastornat tot ho posa á son lloch y si está tranquil es capás de fer saltar lo cor, ó dobrarli 'ls esbatechs, perque jo no sé si es vritat que salti, 'm diu: «'ls demés los ballaré ab tu, per... pillo.»

Y aquella nit la passo ballant la major part dels balls ab ella, y es llástima que tantas miradas y rialletas passen com fochs follets y qu' aquella forastera, com la del any passat, un no la vegi més, y 's perdi y s'oblidi una amistat tant ben comensada per aguardar un' altre festa major per ferne de novas, que també 's perden al endemá, per anar després á enterrarse al sach descosit dels oblics.

L' endemá 'm llevo molt tart ab una especie de tristesa que 'm fa anyorar més l' alegría de la nit anterior. Me 'n vaig á seguir las vinyas y 'ls boscos de casa portant en la ment bells recorts que 'ls afalago tant més, en quant sento que s' esborra y desapareixen per no tornar á vindre. Y contemplo aquells llochs hontvas passar ma infantesa; y tot lo d' aquell temps dixós se 'm renova á la memoria y goso altre cop aquellas alegrías y 'm sembla que no han passat los anys; que segueixo sent un noyet ajogassat, busco als companys que tenia, y quan ab aquestas ilusions vago d' assí per allí y lo sol se pon y comensa á palir lo dia, retorno per mon camí y m' apressuro á anar á casa ab aquell temor que avans sentia de que 'm renyessen porque hi anava tart.

Y després altre cop en lo cotxe, fent via cap á Barcelona, los pares me despedeixen y 'ls germans y 'ls nebots; jo 'm quedo sol, tot sol! y altre cop aquells arbres y marges van suchehintse, 'ls despedeixo ab una mirada entristida porque lo cor té un dupte y no sap quin serà l' any que jo no podré tornar á Festa Major.

EMILI VILANOVA.

RESTOS ROMANS

EN LA GARRIGA *

ASSUMPTOS d' interès privat me portaren á la Garriga (Vallés), á mitjants del passat mes de setembre, en qual poble vaig permaneixer tres dias. La benéfica y tant desitjada pluja que 'ns regalá 'l cel durant aquells dias, me impossibilità d'aprofitar los ratos sobrers, tal com m' havia proposat ferho, en profit de la ciencia y survey de la nostra Associació; emperò no despreciant los moments en que cessava la pluja, recórrer pogué en part los contorns d' eix antiquíssim poble y recullir datos pera la història pàtria.

Dins de la Garriga, y sobre tot fora del poble, en una àrea per demés extensa, he trovat gran, extraordinaria abundància de restos de ceràmica romana, si bé qu' en mal estat de conservació. Pera donar d'ells millor noticia, vaig á distingirlos en dos seccions: obra fina y obra grossa.

A esta última corresponen los elements de construcció

* Memoria llegida en la Associació catalanista d' excursions científicas.

deguts al art de teularia, y altres objectes procedents dei de terrissaria; perteneixent al primer los restos de *tegulas*, *imbrex*, canals pera la construcció d' aqueductes, pans de conglomerat (hormigon) format per trossets prismàticchs de rajols cimentats per morter, qu' ha adquirit ja la duresa de la pedra, etc., etc. Los exemplars de tegulas ó grans rajolas terminadas lateralment per un groixut boïdó, manifestan en sos extremos los mateixos encaixos y en sas caras superiors las estrías impresaas ab la extremitat dels dits essent encara tendra l' argila, com las per mí descubertas en Banyolas y com las que figurauen en lo museo provincial de Gerona procedents de distints punts de la provincia; així com es també idéntica la confecció del conglomerat de trossos de rajols ab lo descubert en estas terras. Entre 'ls restos de terrissa grossera, dech citar los fragmentos de vasos de capacitat extraordinaria, alguns d' ells, com colls y ansas d' ànforas y grans gerras susceptibles, estas últimas, d' haver contingut cargas de líquit; colls de gerras de menor cabuda, d' ollas ordinarias de totas mides y altres utensilis d' us doméstich no fàcils de classificar.

Las troballas de la segona secció consisteixen en fragments de ceràmica d' una pasta molt fina, color vermel·liu, sens vernís, pero llustrosa en sas superficies, mostrant la exterior delicats relleus de molt bon gust artístich; altres restos mostran ser d' una terrissa fina també de color vermel·liu més apagat, sens relleus en sa cara externa, algunas vegadas pintada ab ratllas negras simplemet, poguent dirse que vé á ser una imitació de la anterior; y per últim, altres restos mostran ser una pasta menys fina tenyida, ántes de ser cuita, ab alguna terra ferruginosa, (mangra, ocre), que li comunica un color groch rojench molt tipich. De cada una d' estas classes de terrissa romana ofereix la Garriga, com la província de Gerona, diferents tipos en urnas, potets, tassas, páteras, cobertos, plats y altres objectes de grandarias diversas, visiblement destinats á diferents serveys, pero de difícil

classificació atés lo mal estat de conservació en que s' presentan, encara que suficients á demostrar la prosperitat de las famílies á qual us estavan.

Lo lloc ahont he trobat ab major abundancia eixos monuments arqueològichs es en la montanya del *Padró*, detrás de la estació del ferro-carril, en una àrea de més d' una hora quadrada de superficie. En ella s' hi troben confusament barrejadas las grans gerras ab la delicada pátera, la rajola al costat de la canal que condueia l' ayga á algun safreig, y en una paraula, los diferents tipos de terrissa fina ab los d' obra grossera. Quasi no 'm queda dubte que en la carena del bell puig del Padró hi tingué algun opulent romá sa sumptuosa *villa*. En altres punts més ó menós distants se troben també restos d' aquella època, pero palpablement s' observa qu' en ells predominan los restos d' elements de construcció, de gerras y de terrissa fina groga-rogenca (saguntina?) que demostran la major humilitat del poblet de que procedeixen.

En la falda meridional de dita montanyeta la vía férrea atravessa, per medi de un desmont, una ben conreuhada vinya, que atresora pera l' arqueólech no menós interessants datos. En ella predominan los grans rajols ab bordó y trossos de llosas sorrencas de poca gruxa y molt fina superficie, no mancanhi los pans de conglomerat (hormigon) y alguns que altres, no escasos, ossos humans. Allí hi hagué, sens dubte, un cementiri romá, quals sepulturas se destrossaren al terraplenar la vinya, subsistintne unas pocas de intactas, que s' posaren de manifest al practicar lo desmont referit, que atravessa de un extrem al altre de la vinya.

Desde esta al poble baxa un rierany que vé á terminar luego en la antiquíssima casa Casellas, y tant en lo rierany com en las parets exteriors de dit edifici es fácil reconexer los restos de rajols romans, que per allí abundan, barrejats ab los de més moderna època. De axó 's pot deduir la molta antiguitat de aquella primitiva casa de banys.

En la ribera esquerra de la Riera, intermedi entre la corrent y l' poble de la Garriga, hi ha un petit mas dit *D'en Caló*, que també conserva recorts de la civilisació romana en aquellas terras. La major part dels monuments que en ell se conservan pertanyen als que hem calificat de elements de construcció y terrissa grossera, y no ho citaria, perque axó es molt comú allí, si no fos que en un caminet que hi ha prop de la casa, s' hi conserva encara, desafiant la inclemència dels temps, un paviment romà, format per un fonament compost de rierenchs units, sens material, á plech de llibre y recubert per sobre de un pa de conglomerat (hormigon) de un palm de gruxa aprocsimadament. La resistencia de est paviment la compendrá qualsevol si calcula que no han pogut destruirlo lo rigor dels elements ni el continuat trànsit de personas y caballodrisses. En la part oposada de la Riera se troben igualment restos de aquella època, tant vers la Doma com vers lo poble de la Ametlla, però per totas parts constituhint sempre centres aislats, que demostran que tals restos pertanyen á pobles separats uns de altres y no á una població englobada dins una reduhida àrea.

La pluja y falta de temps, com he dit al principi m' impiden donar majors proporcions á ma excursió arqueològica, axí com la ignorancia en que á las horas estava acerca dels curiosos datos recullits pe'l Sr. Arabia feu que no la prolongués fins á las inmediacions de casa Tarrés (ermita de Nostra Senyora del Camí) cosa que no m' hauria sigut difícil desde l' punt ahont vaig descobrir lo cementiri romà avans descrit.

Dels datos que acabo de apuntar pot concloure's que la Garriga, durant los temps mes florits de la dominació romana, constituhia un gran poblat format per distintas *villas*, centres de la explotació agrícola de la vall, en que 's trova avuy est poble, y que á contar per la riquesa dels restos que de aquellas he posat de manifest, se deu calcular que fóren la vivenda de opulentas familias. Emperò no intento negar ab lo exposat la possilitat de que existis

ensemps una població ajustada y que tal vegada manifestarán novas investigacions. Ab gust á elllas me dedicaria á no impedirho mos quefers y la distancia á que 'm trovo de aquella comarca, no dubtant que entre 'ls individuos de la nostra Associació hi haurá qui suplirá ab ventatja la meva falta.

Tal com siga la relació de mos estudis, li prego, senyor President, que 's digne acullirla ab benevolència, y comunicarla á la Associació, si de tal favor la reconex merexedora.

Banyolas 17 Octubre de 1877.

PERE ALSIUS.

QUANT Y CÒM APAREIX WIFREDO LO PILÓS?

DISCUSSIÓ DE LA DATA 875 BAIX LO CONCEPTE POLÍTICH.—CARÀCTER BAIX LO QU' APAREIX AQUEST COMpte.—CAPITULARS MERSEN Y QUIERS Á FAVOR DELS COMPTES.—HIPÓTESIS NOVA SOBRE L' APARICIÓ DE WIFREDO.—LO VESCOMpte D' AQUEST.—DISCUSSIÓ INCIDENTAL SOBRE LA CESSIÓ DE LA SOBERANIA PER 'LS REYS FRANCHS.

La divisió de la Gotia l' any 865 es lo que trobem senyalat en los Anals de Fransa; després d' aquell any, sols lo titol d' aquest marquesat y la persona y 'ls fets del marqués Bernard apareixen en ells; mes sens expressar fets de la primitiva Catalunya, ni si dit marqués extenia son mando sobre d' ella. La Marca espanyola desapareix dels Anals franchs coetaneos l' any 865 y 'l decret del rey Lluís l' any 878 es l' únic que parla nominalment d' un marqués que després d' Humfrid puga atribuirse á la Marca espanyola. La capitular d' Attigny, anterior, del any 874, parla també dei Marqués de la primitiva Catalunya, mes sens anomenarlo. Los bisbes de la Marca figuraren en concilis de Fransa d' aquells anys, com en los de Troyes; mes en los Anals, Capitulars y demés

documents de Fransa es notable lo silenci sobre 'ls governants civils ó seculars d' aquesta regió de la Península'. Sols es conjectural l' aparició de Wifredo lo Pilós en lo comptat de Barcelona, marquesat de la primitiva Catalunya, tan inmediatament després de la destitució d' Hunfrido l' any 865, cuant Cárlos lo Calvo enviá á la Gotia á Bernard net de Rorigó y l' hi encomená ab confiansa part de la mateixa Marca, (... *DCCCLXV... Carolus autem... Bernardum ex quo dam Bernardo et filia Rorigonis comitis natum in Gothia mittenis partem ipsius Marchiae illi commitit...* (Anals de S. Berti. Duchesne. *Scrip. rer. franc.* T. III;) aquesta aparició no hi ha document algun dels sigles IX, X, XI y XII que la corrobore. Particular seria, qu' en tants sigles ningun document s' en hagués trobat y que si l' any 985, cuant la ruina de Barcelona per l' exercit mahometá d' Almanzor, se salvá algun document de Wifredo fet á Barcelona posterior á l' any 876², cap s' en salvés dels anteriors y que no s' hage trobat encara document algun de dit compte anterior á l' any 875 en los arxius de Catalunya. Aquest silenci de deu anys apenas se comprehèn. Del 875 al 887 tampoch trobem documents de Wifredo, lo que fa sospitar si seria del 885 lo de San Joan de las Abadesas que porta la data 875. Deu ú ons' anys sens trobar en dit monestir ni en la seu de Vich, ni en Barcelona document algun de Wifredo, si aquest aparegué l' any 875, vint anys si aparegué l' any 865, mal se comprehèn; tants anys sens un document de Wifredo, després del primer, cuant se conservan altres documents durant ells, poch s' esplican.

Si s' admets que 'l marqués de Gotia Bernard de Rorigó tingué mando sobre Catalunya, no ha de ser estrany qu' en temps de son govern un conde edificés un monestir, puig per fer aquesta fundació, no era necessari ser marqués ó compte principal de la Marca, bastaba ser compte particular. L' any 858 lo compte Wifredo de Besalú y Ausona fundá lo monestir de Ridaura, sent marqués

Humfrido y si la fundació fou l' any 850, sent marqués Aledranu. No consta qu' avans de la destitució del marqués de Gotia Bernard de Rorigó, l' any 878, Wifredo lo Pilós sigués compte de Barcelona; los documents de la vall de Ripoll lo fan constar sols com compte d' Ausona y si en lo primer, (lo del any 875,) se titula Marqués, altres comptes particulars anteriors á ell, com dirém mes endavant, portan lo mateix titol sens ser comptes de Barcelona. Si s' aplican als documents de Wifredo I de San Joan de las Abadessas y de Ripoll, las reglas qu' als demés, per determinar de quin comptat era dit compte, apareix sols com sentho d' Ausona ó Vich y aixis pot admeters qu' avans de l' any 880 y tants n' ho era de Barcelona.

Mes ¿á quin marqués compte de Barcelona succehí Wifredo lo Pilós? A Hunfrido destituit l' any 865? A Bernard de Rorigó destituit l' any 878? Aquest Bernard ¿tingué mando sobre la Marca espanyola ó son marquesat no passaba ensá dels Pirineus? Positiva y segurament se ignora. No consta que la Septimanía ó Fransa goda y la primitiva Catalunya tornesen á unirse en un sol marquesat baix lo mando de Bernard de Rorigó, no consta, donchs, que tornessen á separarse cuant aquest fou destituit l' any 878. Lo Bernard marqués de Carlos lo Calvo y Lluis lo Balb que feu acceptar (*acceptavit*) al bisbe Frodoyno la tercera part dels drets de la Aduana ¿era lo Bernard de Rorigó? Tan si ho era, com no ¿tenia mando sobre Catalunya? Del decret de Lluis que 's conserva en l' arxiu catedral de Barcelona no s' en despren una resposta categòrica.

La deducció es, que no consta clarament que 'ls anys 875 y 76 Wifredo dit lo Pilós sigués encara marqués de l' hispánica ó compte de Barcelona, ni compte particular d' Ausona. No constà, perque no está fora de dupte que 'l document de San Joan de las Abadessas que porta l' any 875 sia verdaderamente de dit any, ni que lo Cárlos emperador qu' allí consta sigués lo Calvo; perque 'ls primers docu-

ments de Wifredo que segueixen son deu ú ons' anys posteriors; no consta perque no està demostrat que Bernard de Rorigó destituit l' any 878 caresqués de mando sobre la primitiva Catalunya.

Faltan en los Anals de aquells sigles citas sobre Barcelona al arribar envers los anys 865 á 70, faltan documents civils coetáneos al arribar aquellas temporadas. ¿Qu' es aquesta falta? Com los primers documents que s' han conservat d' aquells anys son de Wifredo? Poch avans d' aquest ¿hi hagué un' invasió mahometana que destruí, com la de l' any 985, lo que s' hagués fet á Barcelona desde l' any 852 y fes desapareixer los documents d' aquells anys? Sembla com si després del alsament y la destitució d' Humfrido l' any 864 y sobre tot de Bernard de Rorigó l' any 878, hagués quedat la Marca espanyola com separada y mitj depresa del regne dels franchs, que 'ls Anals, las Crónicas y altres documents escrits á Fransa ja no 'n parlan. Constan en ells l' acabament del govern d' Humfrido y lo del govern de Bernard de Rorigó; mes no lo comensament ú orígen del de Wifredo.

Constan en los Anals y Crónicas de aquell sigle ix la ruina de Barcelona per 'ls mahometans y l' impune retirada d' aquests l' any 852 y tenim d' acudir á las actas de traslació d' uns cadávres santificats de Córdoba á Paris, per trobar la situació de Barcelona l' any 858. Trobem documents en los arxius parlantnos d' algun compte particular avans de l' any 875; mes no de comptes de Barcelona. Trobem fets de aquesta ciutat en las capitulars d' Attigny y en un decret del rey Lluís lo Balb los anys 874 y 78; mes no en los Anals y Crónicas de aquell temps; aquests no parlan ja de Barcelona.

L'any 886 lo compte Wifredo pledejà ab lo bisbe Selua, (l' Sclua considerat com bisbe intrus d' Urgell,) sobre l' iglesia y lo lloch de Borredá, (*Cond. Vind I.*) l' any 887 feu consagrar l' iglesia de San Joan de las Abadessas, (*Opusc. de Ripoll Vilamajor,*) avans del 888 havia restaurat Ausona, posseïa Montserrat y lo lloch de Centellas á

una llegua de Tarragona, l' any 888 dotá y feu consagrar l' iglesia de Ripoll (*Marc. Hisp. App.*) La possessió de Centellas marca l' origen de Catalunya la Nova y fins ahont s' habian adelantat las armas catalanas contra 'ls mahometans. Las conquistas y restauracions fetas per Wifredo se presentan sens auxili ni intervenció del franchs y desde son temps no tornan á sortir en l' historia de Catalunya comptes, comissaris ó enviats, ni exercits de Fransa³.

Apareix Wifredo lo Pilós en l' historia de Catalunya, com fundador de casas monacals destinadas á ser centro de població y conreu de territoris herms, com debel-lador dels mahometans, com conqueridor de nous territoris fins á Tarragona, com restaurador d' una ciutat y una regió importantíssimas de Catalunya la Vella, las de Vich ó Ausona⁴. Apareix firmant sempre ab sa muller la compresa Winedilda, després apareix essent lo primer comte de la Marca hispana ó primitiva Catalunya, essent lo Marqués, no se sap si per nombrament dels reys Càrlos lo Calvo, Lluís lo Balb y Carloman, si per aclamació del pais ó per expulsió dels comptes franchs. Apareix sens comptes, vescomptes ni exercits de Fransa; regoneixent per monarcas als d' aquesta nació, mes sens lo caracter de governador amovible com sos antecessors en lo comptat, y sens mando sobre la Septimanía, Narbonesa, ó Fransa ó Galia gòtica. No consta que sigués franch lo vescompte Guillem (*Vrillermus rice comes*) que firma després de Wifredo y sa muller (*Winiſelds*) la segona donació d' Exaduci á Ripoll l' any 890, tercer d' Odó, vescompte que sembla haber passat desapercebut. (*Marc. hisp. Ap. 51.*)

Apareix també Wifredo ab los decrets dels Parlaments de Mersen (847) y Quiersy (877) á la ma, justificant ab ells son decret á un grau alt de autonomía. Lo decret de Messen autorisaba als duchs, comptes, marquesos y demés vasalls per esser escullits per senyors directes ó immediats per 'ls homes lliures, quedant lo monarca sols

com senyor mediat ó indirecte d' ells, y directe ó inmediat dels senyors, y lo decret de Quiersy declará hereditaris los empleos dels comptes y 'ls beneficis de sos vasalls. Ab estos dos decrets podia Wifredo ser legalmente compete feudatari, encaminantse á la soberanía é independencia, puig ab tal de no ser destituit de son comptat per lo Rey de Fransa, com ho foren altres comptes antecessors seus, de no passar á altre comptat ó de no morir sens sucessió, quedaba hereditari y senyor de vassalls á Catalunya. En nostre sigle en que l' organisació politica y social es molt different, ab dificultat comprenem aquella, ab senyors y vassalls; mes avuy en dia encara á Rusia, Polonia, Rumanía y altres paisos n' hi ha mostras y exemples, y en l' organisació económica relativa á la propietat encara ne tenim rastres á Espanya. Mes ó ménos injust, lo fet era aquell: senyorío dels comptes sobre habitants y poblacions, herencia dels comptats com de las monarquías mes grans, divisió de las nacions en un sens fi de monarquías de comptes, marquesos, duchs, barons, etc., disminució del poder dels reys ó del Estat central com dihem avuy. Donchs de aquell fet legal, legítim (*legi intimus*, íntim ab la lley,) sigués just ó no, beneficiós ó perjudicial per 'l poble, s' aprofitaren Wifredo y sos successors per emancipar Catalunya del jou dels franchs y com de dues espasas ab una sola empunyadura, apareix aquell armat dels decrets imperials y reyals de Mersen y Quiersy.

La capitular de Mersen conté onse capítols de pau y aliança entre 'ls monarcas Lotari emperador, Lluis y Càrlos lo Calvo, per establir quietut entr' ells. Segueixen las proclamas, com diriam ara, (*adnunciations*), de cada un d' ells, dihent lo que farán per la pacificació y 'l bé generals y prometent ajudarse mútuament. Sols en la de Càrlos (caps. II y III), se parla de l' elecció de senyors per 'ls homes lliures y en ella, més qu' en las otras dos, promet lo príncep als vassalls no tiranisarlos.⁵ Permeté lo capítol II als homes lliures tenir per senyor al rey ó á cualsevol de sos fidels, com comptes y marquesos. Aquest

capítol tenia ja per la Marca spanyola y per altres païssos del regne franch sos precedents. Las capitulars de Lluis lo Piadós, en los anys 815 y 16, y la de Càrlos lo Calvo l' any 843, dirigidas als espanyols refugiats en l' Aquitania, la Septimanía y la primitiva Catalunya, 'ls permeten posarse baix lo vassallatje dels comptes ó governadors, «segons la costum establerta, com los demés homes franchs ó lliures,» lo que proba que 'ls capítols de Mersen sols vingueren á sancionar lo que no podia ja evitarse y que molt avans d' ells ja 'ls comptes tenian vassalls, homes lliures, á més dels esclaus propis y los del fisch. Los espanyols refugiats y molts altres homes lliures del regne franch, ja l' any 815 se posaban baix lo vassallatje dels comptes governadors y aquestos los concedian bens y rebien tributs d' ells.⁶

La capitular de Quiersy sancioná lo fet de ser ja hereditaris los comptats, referintse sols als fills de compte que seguissen á Càrlos lo Calvo á Italia, y als fills y altres próxims parents dels comptes que renunciesssen lo mon ó entressen en la vida monacal. Del text d' aquells capítols no se 'n despren ab tota claretat que fos ja legal l' heredansa dels comptats; mes si qu' era ja un fet, cuant lo rey contra l' autoritat del qui anava, la feya de llei per un número d' homes bastant crescut.⁷

Encara que 'ls primers documents relatius á Wifredo lo Pilós sian veritablement dels anys 875 ó 76, y que 'l marqués de Gotia Bernard de Rovigó ó altre marqués posat per 'ls reys franchs, tinguéssen mando sobre Catalunya, la coexistència del compte Wifredo ab lo marqués franch fins l' any 879 ó 80 pot esplicar-se molt bé. Tal volta Wifredo era primerament compte particular d' Au-
sona ó Vich, cual territori restaurá y poblá, segons se veurá després ab documents, y en lo bisbat de Vich edificá 'ls dos monastirs de la vall de Ripoll, ahont hi posá un fill y una filla. Tal volta Càrlos lo Calvo concedí á Wifredo lo comptat de Vich, comprendent la ciutat, sa plana, la vall del Ter fins á la de Ripoll, la del Freser

cap á la Cerdanya, llindant aquest comptat d' Ausona ab los de Cerdanya, Urgell, Barcelona, Besalú y Gerona, comprenent, pot ser, las poblacions y territoris de Berga, Solsona, Cardona y Manresa. Pot ser qu' havent Wifredo restaurat aquest comptat y sigut nomenat per ell per Càrlos lo Calvo; l' any 879 ó 80 pujá á ser compte, marqués ó principal de la Marca en temps de Carloman.

Mes ¿fou veritablement Càrlos lo Calvo lo que concedí á Wifredo lo territori? En Prósper de Bofarull, en sos *Condes*, publicà la venda d' un alou ó heretat lliure situat en lo comptat d' Ausona, feta per 'l compte Borrell, net de Wifredo, l' any 961, en la cual diu: «que dit alou li previngué de son pare y sos antepassats, y qu' á aquests los habia previngut per precepte del rey dels franchs, que féu lo gloriosíssim Càrlos de tots los territoris del fisch, (ó del monarca) ó herms dels territoris d' ells.»

*Ego Borrellus Chomes et marchio venditor sum tibi Ansulfo fidele meo emptore per hanc scriptura vinditio-
nis me vindo tibi alodem meum propium qui mihi advenit
per vocem genitoris mei et parentum meorum, et paren-
tibus meis advenit per vocem preceptis Regis Franchorum,
quod fecit gloriissimus Charolus de omnibus fiscis vel
heremis terræ illorum id est in chomitatu Ausona in
apendicio de Gurbitano... (Los Condes de Barcelona vin-
dicados, TOM. I, pág. 15. Arxiu de la Corona d' Aragó,
núm. 69 del IV Compte).⁸*

Càrlos lo Calvo (840-877) y Càrlos lo Gros (885, 86 y 87), foren los dos reys d' aquest nom que tingué la França en temps de Wifredo; Carloman (879 á 84) no era nomenat Càrlos á secas, sino ab l' adició de *magnus* ó *mannus*.

¿Quin d' estos dos Càrlos fou lo que concedí als passats d' En Borrell los territoris? Sembla que si hagués sigut Càrlos lo Gros, emperador, lo document lo titolaria tal. Pot dirse que lo Calvo fou també adornat ab la corona imperial. Mes com no ho sigué fins al acabament de son regnat, podria pensarse que no se 'l titulá emperador

quant se parlaba d' un acte fet avans de serho, quant sols era rey de Fransa. Podria dirse, que com la cessió dels territoris sigué feta per Cárlos, fos lo Calvo ó lo Gros, com rey dels franchs, no com emperador, no hi havia precisió de fer constar la dignitat imperial al parlar de dita cessió.

Los «fischs y herms de las terras d' ells» ¿son tant sols los del comptat d' Ausona ó son tots los de la primitiva Catalunya? ¿Son los dels antepassats de Borrell ó los dels reys? Sembla los dels antepassats, puig lo document diu «ells» en plural y «Rey dels franchs» en singular; mes no pot un fiarre del tot de la sintaxis dels documents d' aquells sigles. Si vol dir los fischs y herms del Rey en lo comptat d' Ausona, ahont era l' alou que 's venia, tenim que 'ls passats d' En Borrell, sos avis, Wifredo, eran los prínceps d' aquell comptat, com lo titulá á aquest lo bisbe ausonés Idalquer l' any 906; si vol dir los drets fiscals ó del erari reyal sobre las posessions y herms que tenian los passats d' En Borrell per tots los dominis del rey de Fransa, s' esplica bé la cosa; quedaban lliures de cargas los bens d' aquesta família: mes si vol dir los fischs y herms del Rey per tots los dominis d' aquest, ó no 's comprendria que á la primitiva Catalunya altres comptes que 'ls de la familia de Wifredo haguessen tingut en lo succésiu lo domini sobre hisendas y cedirlas com ho seguí fent, ó significaria que l' rey dels franchs cedí als competes, no als passats d' En Borrell tant solament, los fischs y herms, inseguint la decadència del poder reyal en favor dels nobles que 's feya en aquell sigeix ix.

Mes las paraules del document, «Rey» en singular y «ells» en plural, indican «fischs y herms de la terra» dels passats del compte Borrell, la cual tal volta era la d' Ausona, restaurada per Wifredo.

No sabém deduir de las paraules de dita venda, que lo rey Cárlos cedís la soberanía del comptat de Barcelona y ménos la de tota la primitiva Catalunya als avis del compte Borrell, á Wifredo; la del territori d' Ausona sí,

ó la de las hisendas de dita familia, segons lo que s' entenga per «terra de dits passats.» Per altra part, no constant la data del decret d' aquest Cárlos, no sabém si es lo Calvo, ó si es Cárlos lo Gros.

La dificultat está en que aquest precepte del Rey dels franchs Cárlos, á favor dels passats del comte Borrell, desaparegué y no tenim més que las paraulas del comte alusivas al precepte. Aquest precepte posaria en clar lo camí per ahont Wifredo y 'ls seus obtinguéren tants comptats en la primitiva Catalunya.

La paraula *preceptis* podria ser plural, genitiu, puig la sintaxis d' aquells sigles era molt defectuosa. *Preceptis* en rigor no es genitiu y pot significarlo, defectuosament, de singular ó de plural. Podrian ser diferents preceptes d' un mateix rey; tindriam lo mateix.

Lo territori d' Ausona era en aquell temps silvestre, herm, desert, com diuhen los documents. Qu' en aquests se li donguin á Wifredo títols molt honorífichs, no vol dir que avans del any 878 fos comte-marqués de Barcelona, fos més que comte particular, puig avans d' ell alguns comptes particulars tenen títols molt significats en los documents d' aquell siglè. L' acta de la consagració de la Seu d' Urgell, l' any 819, dona al comte particular Seniofredo los títols de *Domino é Illustrissimo*. Un diploma de Lluis lo Piadós, fet l' any 822, dona al comte de Besalú Rampò lo títol de *illustri*, y un document d' uns vint anys després titula *marqués* al mateix Rampò. Un document del any 850 dona al comte particular de Besalú, Wifredo, lo títol de *venerabili*. Una escriptura del monastir de Ridaura, any 858, dona al mateix comte particular de Besalú, anomenat Wifredo, los títols de *excellentissimi et reverendissimi viri domini Wifredi marchionis* (marqués). Un decret de Cárlos lo Calvo, fet l' any 861, dona á Gaucelino, comte del Rosselló y Girona l' any 812, lo títol de *marchio* (marqués). Lo testament del abat Protasi y altres documents de Cuxá, donan al comte de Cerdanya Miró, any 878, los títols de *senio-*

ri ó Domino nostro pre-excellentissimo. En altre document del any 879 ó pot ser d' un sige avans, lo compte Fredolo de Pallars se titula *marchio* (marqués). Duas coses son de reparar: que la major part dels documents de Wifredo se refereixen al territori d' Ausona ó Vich y que després de l' aparició de Wifredo y la destitució de Bernard, ja no surt altre marqués ó comte de tota la Marca posat per 'ls monarcas de Fransa. Dels comptes particulars de Gerona, Urgell, Besalú, Rosselló, Cerdanya, Ampurias, que havém citat en la cronología, no se 'n sap l' orígen, la genealogía; tampoch d' alguns marquesos ó comptes superiors ó de Barcelona. No es estrany que tampoch se sapigan de Wifredo, que tal volta comensá per compte particular, pot ser de Vich, en temps de Bernard ó avans, y després fou comte de Barcelona, es dir, superior ó general de la Marca.

J. NARCÍS ROCA.

NOTAS

1 Teotari bisbe de Gerona fou un dels bisbes que confirmaren per la Fransa y la Marca l' elevació de Carlos lo Calvo al Imperi, lo dia 1 de Juliol de l' any 876 en la dieta de Pontion. Al concili de Troyes, Agost de 878, assistiren Teotari bisbe de Gerona y Frodoino de Barcelona, y firmaren la lley sobre sacrilegis que dit concili y lo Papa Joan VIII anyadiren á la lley dels Visigoths per la Gotia y la Marca d' Espanya, á petició de Siegbodo arquebisbe de Narbona, metropolitá d' estas regions (*Hispania et Gotia provincias.*)

En quant á la capitular d' Attigny, de l' any 874, tota es sobre las queixas que 'l bisbe de Barcelona, anomenat Joan, presentà al rey Carlos lo Calvo contra lo prebere Tirs, Baion y son partit, y 'ls Godos Manduci y

Recosindo. Sobre 'ls qu' apoyaban la desobediencia de Tirs envers lo bisbe, maná Carlos, que sent cosa llarga portarlos de Barcelona á sa presència y perillós portarlos lluny de la Maria, encomanaba al seu Marqués de quina manera 'ls poses á ratlla y 'ls castigués. (.....*De his autem qui contra auctoritatem et Barcinonensis episcopi voluntatem Tyrsum presbyterum in Ecclesiam Barcinonæ civitate retinent capitulare Augustorum domni Caroli et domni Uloudowici decerni hoc modo. quia vero longum est istos ad præsentiam Regis addescere vel periculoso est longius á marcha eos abducere dominus Rex commendavit suo Marchioni qualiter eos destringat atque castiguet.* (Baluz. Cap. T. II. Capit d' Attingny del any 874.)

Lo decret de Lluís II de Fransa dels anys 877 ó 78, (del arxiu de la Catedral de Barcelona) á favor del bisbe Frodoíno de no fa mes que citar un marqués Bernard que ho era de Carlos lo Calvo y de son fill Lluís (.....*Bernardus marchio nostro per preceptum genitoris nostri ei (episcopo Frodoyno) acceptavit....*) Y te sos duptes, si aquest marqués Bernard tenia ó no mando sobre la Catalunya primitiva y si era Bernard de Rorigo ó de Bliquilda sublevat y excomunicat l' any 878, es dir, lo Bernard III segons la genologia deduhida d' En Flerez.

2. Venda feta per Sicomares, sa muller y altres á Wifredo y Winidilda, d' unes viletas en cert lloc dit l' Espinosa prop del Llotregat. (Arx. de la Cor. d' Arag. n. 6, de W. I. Any 890.)?

3. La restauració de la ciutat de Vich ó Ausona per Wifredo, consta per 'l discurs del bisbe Idalquer de Vich en lo concili de Barcelóna l' any 906, cuals paraules copiaren y traduiren en lo texto mes endavant. La conquesta de Montserrat consta per les següents paraules d' una sentència del comte Berenguer Ramon I de Barcelona, any 1019.

«La abadía de Santa Cecilia ab totas las iglesias circumvehinas d' ella «qu' estan situadas en lo mont que 'n dihuen Serrat, las cuales non besavi «Wifredo comte tragué de mans dels Agarenos....»

Abbatia sanctæ Cecilie cum omnibus sibi circumiacentibus Ecclesiis quæ sitæ sunt in monte quem dicunt Serrato, quas ab avus meus Wifredus comes tulit de manibus Agarenorum.... (Marc. hisp.)

La possessió de Centellas prop de Tarragona la proban las escripturas de dotació del monestir de Ripoll feta per lo mateix comte Wifredo, any 888, cuant dihuen: «..... lo lloc que 'n dihuen Centellas en la mateixa Marca prop de la ciutat de Tarragona ab quatre millas ó mils passos cal entorn.....»

.....*locum quem vocant Centumsellas, in ipsa Marcha iuxta civitatem Terrachonam cum miliarios quatuor in giro... (I d.)*

4. Generalment la ruïna de la ciutat y lo comptat de Vich s' atribueix als mahometans que foren cridats per Ayzó l' any 826, anyadintse que n' hi quedaren molts en aquest territori. L' acta de la consagració ó dedicació de Ripoll feta l' any 977 diu, que Wifredo expulsá d' aquella regió als mahometans qu' hi havia en aquell temps com pagesos, llauradors ó masovers (*qui (Wifredus comes) inter cætera Ecclesiarum edificia, expulsis Agarenis qui tunc temporis colones extiterant, more per prisiones desertam inclyens terram, cœnobium Ripollense beatæ Virginis Mariæ honore construavit.* Lo bisbe de Vich Idalquer en la relació feta en lo concili de

Barcelona l' any 906, diu, que fou deguda als mahometans la destrucció d' aquella ciutat y son territori; mes no fixa que quedés aquest habitat per 'ls mahometans, ni l' any en que tingué lloc la destrucció. Per las paraules «molts anys» (*multorum annorum cursicula*) que diu passaren fins á la restauració per Wifredo, podriam creurer que refereix la ruina á l' any 712, 13 ó 14, temporada de l' invasió dels mahometans á Catalunya, que de l' any 826 al 886 no habian passat «las carreras ó 'ls transcursos de molts anys» que digué Idalquer. Ayzó, segons Eginhard, entrá per engany á Vich y fou rebit (*receptus*) per aquell poble. Després Pipino fill de l' Emperador hi entrà. Consta la destrucció de Roda per Ayzó; no la de Vich. ¿Y si la ruina d' Ausona se degués al exercit de Pipino que venia y si 'ls franchs aquell any per castigar á Ausona de haberse deixat «enganyar» per Ayzó, d' haberlo rebut y d' haberlo seguit en son alsament, haguesen desolat la ciutat y son territori? Aquí un' advertència.

La vinguda de Pipino á la Marca espanyola consta per Eginhard y l' Anònim Astronomo, solamen y per 'ls anticuaris moderns. Qu' als 27 de Setembre de l' any 827 fos á Vich ó Ausona, sols consta per 'l decret de confirmació de lo que 'l comte de Carcassona Oliva doná al monestir de la Grassa, confirmació feta *in Ausone castro* (*V. Kald. Octobr. anno XIV Imper. D. Hludovic. sereniss. Ang. Hist. gen. del Lang. De la bibliotec. reyal de Fransa.*) Mes aquest *Castro Ansone* ;era Vich? No era lo *Castro Ausona territorio ausonense in suburbio Carcassense* ahont l' any 918 s' hi celebrá un judici per l' abadia de Montoliu? L' expressada Historia general del Languedoc porta l' acta de dit judici en las Probas de Tomo segon, Sembla mes propi que 'l *Castro Ausone* de dita confirmació de Pipino sia lo de Carcassona y no Vich. Es probable que Pipino al venir á Catalunya passaria per 'l territori de Carcassona y apart qu' al abad de la Grassat monastir de dit territori, mes acudiria al rey cuant passés per allí que cuant estigués ja mes lluny, dins de Catalunya.

5 *Conventus apud Marsnam I. Anno DCCCXLVII mense februario. Adnuntiatio Karoli .. II. Volumus etiam ut unus quisque liber homo in nostro regno seniorem qualem voluerit in nobis et in nostris fidelibus accipiat III. Mandamus etiam ut nullus homo seniorem suum sine justa ratione dimittat nec aliquis eum recipiat nisi sicut tempore antecessorum nostrorum consuetudo sit* (Baluzi. *Capitularia R. F. T. II.*)

6*præceptum remissionis sive concessionis quod fecit Ludovicus Imperator hispanis qui ad se perfugerant..... VI. Noverint tamen idem hispania sibi licentiam á nobis esse concessam ut se in vassaticum comitibus nostris more solito se commendent. Et si beneficium aliquod quispiam eorum ab eo cui se commendaverit fuerit consecutus, sciat se de illo tale obsequium seniori suo exhibere debere, quale nostri homines de simili beneficio senioribus suis exhibere solent... (Any 815.)—..... præceptum concessionis etc... de Hispania venientes et ad comites sive vassos nostros, sive etiam ad vassos comitum se commendaverunt..... Hi vero qui postea venerunt et se aut comitibus aut vassius nostris aut paribus suis se commendaverunt et ab eis terras ad habitandum acceperunt.... (Any 816.)—... exemplar præcepti translatum... Karolus gratia Dei rex... X. Noverint præterea idem hispani sibi licentiam á nobis esse concessam ut se in vassaticum comitis nostri sicut alii franci homines commendent.* (Segueix com en lo cap. VI del decret de l' any 815. Any 843.)

7 *Capitula instituta á Karolo Imperatore apud Carissiacum cum consenc sui fidelium suorum anno DCCCLXXVII. XVIII Kald. Iulias (14 de Juny.)*

IX Si comes obierit, cuius filius nobiscum sit, filius noster cum ceteris fidelibus nostris ordinet de his qui illi plus familiares et propinquiores fuerint, qui cum ministerialibus ipsius comitatus et Episcopo ipsum comitatum prevideat usque dum nobis renuntietur. Si autem filium parvulum haberit, isdem cum ministerialibus ipsius comitatus et Episcopo in cuius Parrochia consistit eundem Comitatum prævideat donec ad nostram notitiam preveniat. Si vero filium non haberit filius noster cum ecteris fidelibus nostris ordinet qui cum ministerialibus ipsius comitatus et Episcopo ipsum comitatum prævideat unde jussio nostra inde fiat. Et pro hoc nullus irascatur, si eundem comitatum altiæri qui nobis placuerit dederimus quam illi qui eum hactenus prævidet. Similiter et de vassallis nostris faciendum est. Et volumus atque expresse jubemus, ut tam episcopi quam Abbates et comites seu etiam ceteri fideles nostri hominibus suis similiter conservare studeant.

*X. Si aliquis ex fidelibus nostris post obitum nostrum Dei et nostro amore compunctus, seculo renuntiare voluerit, et filium vel talem propinquum habuerit qui reipublicæ prodesse valeat, suos honores prout melius voluerit placite. Et si in alode suo quiete vivere voluerit nullus ei aliquod impedimentum facere presumat, neque aliud aliquid ab eo requiratur, nisi solum modo ut ad patriæ defensionem perget.—Capitula novissime adnuntiata apud Carissiacum XVI Kald. Iulias (16 de Juny) anno DCCCLXXVII recitata in populo á Gauzleno Cancellario jussu imperatoris Karoli. . . . Lo capitol III diu casi lo mateix que lo IX anterior, sols qu' al acabament del primer punt anyadeix: *ut filium illius qui nobiscum erit de honoribus illius honoremus* y al acabament del segon punt: *et ipse filius (parvulus) ejus per nostram concessionem de illius honoribus honoretur*, marcant ó establint mes fortament l' herència dels comptats. (Baluci. *Capitularia. R. F. T. II. Tit. 63.*)—Carlos al anar s' en á Roma, publicà á Quiersy qu' ho deixaba tot arreglat baix la direcció de son fill Lluis lo Balbucient per 'ls assumptos generals y particulars, per la guerra contra 'ls normands y per cualsevol altra, y qu' habia decretat capitols, cuals deixaba á son fill y á sos fidels "(comptes y demés personatges) que 's quedaban á Fransa. Maná llegir al poble ó publicar per 'l canceller Gauzleno quatre capitols extractats dels vint y tres qu' havia decretat. En ells prometé molta justicia y mansuetut als homes lliures y manaba qu' en morint un d' ells, ningú donés inquietut á sa familia. Lo capitol relatiu als comptes es en aquests quatre llegits al poble, mes explicit qu' en los vint y tres que no foren publicats y anunciats en general D' aquests los vuit primers van seguits de la contestació ó resposta dels fidels, los qui resolqueren en ella lo que Carlos en lo capitol á voltas, sols preguntaba ó corroboraren, si'l rey establia ó decretaba. (Llegir tota la capitular de Quiersy en lo tomo II de las Capitulars publicadas per Baluzi).*

8 Aquest notable document porta la data: *XVII Kald. novembr. anno VIII regnante Lotarius rex filius Lodovici Regis (962) y las firmas: signum Borrellus chomes, Giscfredus. Ato sancte Sedis Ausonensis umilis*